

УДК:338.43.01

Т. І. Олійник,

Бердянський університет менеджменту і бізнесу

ВІДНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АПК: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто управлінський аспект процесу відновлення основних засобів, який дозволяє розглядати засоби виробництва в сільському господарстві як основну складову частину економічного зростання і ринкового розвитку.

In the article the administrative aspect of process of renewal of basic facilities is considered which allows examining capital goods in agriculture as basic component part of the economy growing and market development.

Ключові слова: відновлення, основні засоби, управлінські рішення, інформаційний потік, переоснащення, експлуатація, амортизаційний фонд.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна криза, яка охопила галузь АПК, досить негативно позначилась на матеріально-ресурсному її потенціалі, що стало однією з причин різкого скорочення виробництва сільськогосподарської продукції. Різко скоротились інвестиції, особливо державні, в основний капітал сільського господарства. Якщо в 2007 році загальна сума капітальних вкладень в галузь в порівнюваних цінах досягла 1152 млн грн., то в 2008 році вона знизилась до 345 млн грн., або в 3,3 рази, що призвело до різкого скорочення введення в дію виробничих потужностей. Така складна ситуація у матеріально-технічній базі АПК викликає занепокоєння в усіх фахівців аграрної сфери виробництва. Щорічне вибуття з виробничого циклу амортизованих основних фондів при практичній відсутності їх поповнення майже катастрофічно наближає сільське господарство до незворотнього процесу руйнації техніко-технологічної основи виробничого відтворення.

Неодноразові спроби уряду України протягом ряду років у розробці і реалізації державних програм технічного забезпечення і переоснащення сільського господарства не були повністю завершені і не привели до бажаного результату, насамперед, через обмеження коштів та виробничих потужностей сільськогосподарської машинобудівної індустрії з випуску нових машин та механізмів. Проектом Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999—2010 роки передбачено поетапне ресурсне оновлення сільськогосподарського виробництва на основі застосування сучасних організаційних та техніко-технологічних схем. На першому етапі проектувалось технічне забезпечення аграрного виробництва здійснювати за рахунок підтримання в працездатному стані наявного машинно-тракторного парку з частковим його онов-

ленням. З цією метою було організоване виробництво необхідних агрегатів і запасних частин для сільгосптехніки, налагоджено її ремонт і технічне обслуговування по лінії агротехсервісів.

Наступний етап ресурсного оновлення сільськогосподарського виробництва мав здійснюватись на основі переоснащення новою високоефективною технікою переважно вітчизняного виробництва. З цією метою передбачається забезпечення структурної перебудови і репрофілювання підприємств сільськогосподарського машинобудування, освоєння виробництва сучасної елементної бази конструкцій сільськогосподарських машин. Це дає можливість підвищити технічний рівень вітчизняних машин, зокрема їх надійність.

Сучасна складна ситуація, в якій перебуває сільське господарство України, визначальною мірою зумовлюється різким погіршенням матеріально-технічного оснащення аграрного виробництва, відсутністю управлінських рішень відновлюваних процесів, що призводить до істотного скорочення кількісного складу та зниження техніко-технологічної готовності активної частини основних засобів виробництва. Ця обставина значно актуалізувала теоретичні аспекти управлінського впливу на процес відновлення основних засобів виробництва підприємств АПК.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження і публікації свідчать, що глибокі управлінські та структурні зміни в економічному механізмі господарювання призвели до падіння відтворювальних процесів у сільському господарстві — це руйнування матеріально-технічної бази, зменшення обсягів інвестицій, зниження державної підтримки аграрного сектора. Разом з тим, особливої уваги заслуговують наукові праці щодо

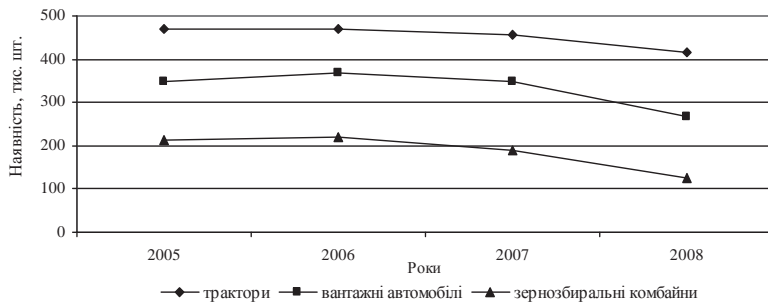

Рис. 1. Динаміка активної частини основних засобів АПК України

поетапного розвитку відтворювального процесу аграрного виробництва в умовах ринкової економіки.

Відтворювальний підхід є класичним методом наукового аналізу, витоки якого пов'язані з науковими працями Дж.М. Кейнса, Ф. Кене, М.Д. Кондратьєва, В.В. Леонтьєва, К. Маркса, А. Маршалла, Д. Рікардо, Ж. Сея, А. Сміта, М.І. Туган-Барановського та інших дослідників. Подальшого розвитку теорія відтворення дістала у радянській економічній науці, зокрема у наукових працях А.І. Анчишкіна, В.В. Новожилова, А.І. Ноткіна, В.С. Немчинова, С.Г. Струмиліна, Т.С. Хачатурова та ін. Значний вклад у дослідження проблеми формування, використання та розширеного відтворення ресурсного потенціалу аграрних підприємств зробили вітчизняні вчені В.Я. Амбросов, І.Д. Бурковський, Я.К. Білоусько, В.Н. Дієсперов, Г.М. Підлесецький, В.М. Петров, В.І. Трегобчук, В.Г. В.С. Шибанін, та інші [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Але в теорії відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектора залишається ще ціла низка невирішених питань, що зумовлює актуальність подальшого дослідження з визначенням його векторності, а саме — роль управлінського впливу на процес відновлення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників.

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних аспектів управлінського впливу на відтворювальний процес активної частини основних засобів як основного матеріально-ресурсного потенціалу підприємств АПК.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із найгостріших питань, які стоять перед сільгоспвиробниками, є необхідність поліпшення основних засобів як процесу виробництва матеріальних благ, що тісно пов'язаний чинником робочої сили. Робоча сила виступає особистим чинником виробництва, а засоби виробництва є його речовою формою. Сукупність даних чинників утворюють продуктивні сили суспільства, які, в свою чергу, поділяються на матеріально-речові та суспільні. Основа такого поділу ґрунтується на дії системи об'єктивних економічних законів, де одна частина їх дії розкриває сутність і логіку розвитку техніки і технологій (технологічний

спосіб виробництва), друга — регулює внутрішню організацію продуктивних сил, їх функціонування як соціального фактора.

Єдність матеріально-трудова чинників реалізуються в процесі суспільного виробництва і цим зумовлюється винятково важлива роль засобів виробництва. Постійне споживання речової форми в процесі виробничої діяльності об'єктивно вимагає систематичного оновлення матеріально-ресурсного потенціалу на якісно новій основі. Оновлення активної частини основних засобів виробництва є обов'язковою закономірною умовою функціонування суспільного виробництва, яке забезпечує саме його існування та розвиток.

Від стану й ефективності використання активної частини основних засобів значною мірою залежить конкурентоспроможність аграрного виробництва. Проте, як свідчить проведений аналіз, останніми роками оснащеність агропромислового комплексу України дещо знизилась (рис. 1).

Оновлення активної частини основних засобів сільськогосподарського виробництва потребує відповідного інвестиційного ресурсу як зовнішнього, так і внутрішнього.

Діюча система зовнішнього оновлення основних засобів побудована на ринкових засадах. Внаслідок цього вимагається активізація цього процесу, надання йому цілеспрямованого комплексного характеру на основі розробки і реалізації державних цільових програм. Оновлення матеріально-ресурсного потенціалу здійснюється за двома напрямками:

1. Діяльності першої сфери АПК — активізація машинобудівної, хімічної, будівельної промисловості для потреб сільськогосподарського виробництва.

2. Організація і управління у використанні засобів виробництва в різних типах підприємств аграрного сектора економіки.

Необхідно зазначити, що ці напрями не відособлені у своїй діяльності, а постійно знаходяться в організаційній, управлінській і технологічній співпраці. Тут провідну роль відіграють промислові підприємства у забезпеченні процесу відновлення матеріально-ресурсної основи сільськогосподарських товаровиробників. Основа їх функція — виробництво продукції, орієнтованої на сучасні машинні технології.

Внутрішня система оновлення полягає у самому товаровиробнику, спираючись на його фінансовий стан. Від забезпечення фінансового стану підприємств залежить, який спосіб оновлення основних засобів для них буде доступний. Дослідження свідчать, що аграрні підприємства в Україні можна поділити на три групи: I — рентабельні; II — з поліпшенням фінансового стану; III — збиткові (рис. 2).

Для аграрних підприємств найдешевшим способом придбання техніки є договір купівлі-продажу, проте ним можуть скористатися лише части-

на підприємств І групи. Для підприємств ІІІ групи, які мають незадовільний фінансовий стан, найбільш реальними є договори про надання послуг сільськогосподарської техніки, а для більшості підприємств І і ІІ груп, фінансовий стан яких задовільний, доцільним є договір фінансового лізингу. Крім того, сучасне аграрне виробництво вимагає мобілізації внутрішнього управлінського впливу на прийняття рішень щодо процесу відтворення матеріально-ресурсного потенціалу. Однак раціональні рішення з управління у цій галузі економіки приймаються менеджерами в складних умовах. Для прийняття рішень у сфері відновлення основних засобів необхідно поліпшити інформованість спеціалістів, що приймають рішення.

Досягнення в галузі інформаційних систем і технологій зумовили швидкий ріст їх використання у сфері управління економічними об'єктами. Практика управління показує, що менеджери усіх рівнів можуть користуватися знаннями, накопиченими як завдяки власному досвіду, так і тими, що їх пропонують системи підтримки прийняття рішень. Класичні економіко-математичні методи підтримки рішень, втілені алгоритми суттєво зменшують час і ризики прийняття рішень. Дослідження процесів прийняття управлінських рішень з використанням комп'ютерних технологій свідчать, що центральне місце у цих процесах належить людині, яка приймає рішення, а частіше — групі людей. Найбільш вагомими серед процедур прийняття рішень є дії учасників прийняття рішень і компонентів системи підтримки прийняття рішень, які використовують методи інформаційної взаємодії для збору даних, генерації варіантів рішення, обміну експертними оцінками та, власне, раціонального вибору [9]. Досвід управління економічними ресурсами свідчить про те, що одним із головних джерел інформації виступають інтелектуальні ресурси [10], які можуть належати людині або інтелектуальній системі, що базується на ЕОМ. В обох випадках для збору інформації користуються деякими комунікативними засобами для взаємодії із знаннями й фактичними даними, що зберігаються в інтелектуальних системах.

На нашу думку, для побудови моделі прийняття рішень необхідно скористатися концепцією інтелектуальності, яка забезпечить головні процеси відпрацювання раціонального рішення. Даний підхід відповідає принципам побудови "групові системи підтримки рішень" [11]. Останні об'єднують комунікативні й обчислювальні функції, забезпечують технології підтримки рішень, спілкування фахівців у процесі формування рішень на основі отримання інформаційного потоку (рис. 3).

Цінність отриманої інформації залежить від

Рис. 2. Шляхи забезпечення підприємств АПК технічними засобами

точності завдання, правильно поставлена задача визначає необхідність конкретної інформації для ухвалення рішення. З економічної й управлінської точок зору ухвалення рішення варто розглядати як фактор підвищення ефективності виробництва в цілому.

Ефективність виробництва зазвичай у кожному конкретному випадку залежить від якості прийнятого рішення.

Рішення — результат вибору з безлічі варіантів, альтернатив, що являє собою керівництво до дії на основі розробленого проекту чи плану роботи. Правильність і ефективність прийнятого рішення багато в чому визначається якістю економічного, організаційного, соціального й іншого видів інформації, яку умовно можна підрозділити на вхідну і вихідну, постійну і перемінну, нормативну, аналітичну, статистичну, директивну, звітну.

Для того щоб прийняти управлінське рішення, необхідно кваліфіковано застосувати методологію, методи і організацію розробки управлінського рішення та провести оцінку його якості.

Методологія управлінського рішення являє собою логічну організацію діяльності з його розробки і включає формулювання мети управління, вибір методів розробки рішень, критеріїв оцінки варіантів, складання логічних схем виконання операцій.

Методи розробки управлінських рішень містять у собі способи і прийоми виконання операцій, до яких відносять способи аналізу, обробки інформації, вибору варіантів дій та ін.

Організація розробки управлінського рішення припускає упорядкування діяльності окремих підрозділів і окремих працівників у процесі розробки рішення, здійснюється за допомогою регламентів, нормативів, організаційних вимог, інструкцій, відповідальності.

Таким чином, технологія розробки управлінського рішення — варіант послідовних операцій, обраних за критеріями раціональності їх здійснення, кваліфікації персоналу, конкретних умов виконання роботи. При цьому якість управлінського рішення виступає сукупністю властивостей, які тією чи іншою мірою відповідають потребам успішного вирішення проблеми (своєчасність, адресність, конк-

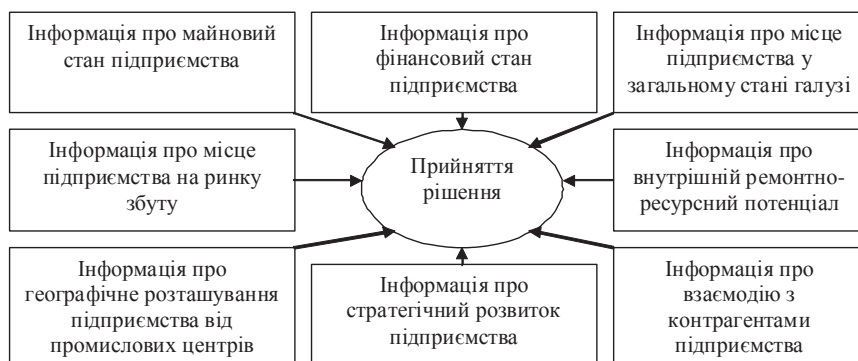

Рис. 3. Інформаційний потік для прийняття рішення

ретність). У процесі підготовки рішення виявляються проблеми, уточнюються цілі, ведеться варіантне відпрацювання рішень, вибір кращого варіанта і завершується його затвердженням. Ухваленню рішення передують декілька етапів:

- виникнення проблеми, по якій необхідно прийняти рішення;
- вибір критеріїв, за якими буде прийняте рішення;
- розробка і формулювання альтернатив;
- вибір оптимальної альтернативи;
- твердження (прийняття) рішення;
- організація робіт з реалізації рішення — зворотний зв'язок.

Приймаючи управлінське рішення щодо відновлення активної частини основних засобів виробництва підприємств АПК, необхідно ухвалити об'єкт управлінського рішення. Зокрема, об'єктом ухвалення управлінського рішення виступає технічний і технологічний стан, організація основного і допоміжного виробництва, економічний і фінансовий розвиток, обліково-аналітична робота, організація основної і додаткової оплати праці, внутрішньогосподарське управління, кадрове забезпечення, стратегія розвитку. Управлінське рішення встановлює перехід від того, що є, до того, що повинно бути пророблено за певний період, формуючи при цьому відповідну програму відновлення основних засобів.

Беручи до уваги вагомий характер програми виконання управлінського рішення, її розробка повинна будуватись на комплексній основі. В основі опрацювання програми відновлення має бути покладений аналіз нинішнього реального стану активної частини основних засобів сільськогосподарського виробництва, обґрунтування потреби у них, фінансових можливостей підприємства, мобілізації внутрішніх матеріальних і трудових ресурсів, залучення ресурсного потенціалу зі сторони.

Виконуючи програму, слід виходити з того, що, навіть при високому фізичному зношенні значної частини технічних засобів, їх певну кількість ще можна відновити до робочого стану. Це зумовлює необхідність виходу з існуючої ситуації в технічній оснащеності аграрного виробництва. Адже нині надто обмежені фінансові можливості щодо оновлення значної частини технічних засобів сільсько-

господарських підприємств як за рахунок вітчизняного їх виробництва, так і шляхом імпортного придбання. У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно в кожному сільськогосподарському підприємстві визначити придатну до відновлення активну частину основних засобів й організувати їх ремонт, а за необхідності — замовити комплектуючі частини на машинобудівних заводах.

Важливе значення для процесу відтворення має створення спеціального амортизаційного фонду. Одним із джерел його формування і поповнення мають бути відрахування 8—12% коштів від усіх грошових надходжень у процесі господарської діяльності.

Ефективність відтворювальних процесів певною мірою залежить від строків експлуатації передусім активної частини основних фондів, тобто від періоду їхнього функціонування у виробництві відповідно до первісного технологічного призначення. При цьому як скорочення, так і збільшення періоду експлуатації по-різному впливають на ефективність відтворення та використання знарядь праці.

Скорочення строків експлуатації основних засобів, з одного боку, уможливує прискорення їхнього оновлення, тобто зменшення техніко-економічного старіння знарядь праці, підвищення технічного рівня підприємств, зростання продуктивності праці, зниження ремонтно-експлуатаційних витрат; а з іншого — призводить до збільшення собівартості продукції за рахунок амортизаційних сум, потребує більших інвестиційних ресурсів для нарощування виробничих потужностей машинобудування.

Подовження періоду функціонування активної частини основних засобів дає змогу зменшити обсяг щорічної заміни спрацьованих засобів праці, за рахунок цього спрямувати більше ресурсів для розширеного їх відтворення, але спричиняє зниження сукупної продуктивності діючих знарядь праці, значне збільшення витрат на утримання та експлуатацію.

Саме тому строки експлуатації активної частини основних засобів мають бути оптимальними, тобто такими, що забезпечують найменші затрати суспільної праці на їхнє виготовлення й використання у виробничому процесі протягом усього періоду функціонування. Найбільш поширеною є методика визначення оптимальних строків експлуатації виробничого устаткування за мінімальною величиною так званих питомих затрат суспільної праці на одиницю корисного ефекту (наприклад, сумарної продуктивності основних засобів за різних строків їх функціонування). Проте результати спеціальних досліджень свідчать, що найбільш істотний вплив на економічно доцільний строк експлуатації активної частини основних за-

собів справляють два фактори — щорічний розмір амортизації та середньорічні ремонтні витрати. Це уможлиблює практичне застосування простішого і наочнішого методу оптимізації строків експлуатації — через мінімізацію сумарної величини цих економічних показників.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх років на більшості підприємств АПК України спостерігається низький рівень ефективності відтворювальних процесів. Коефіцієнти оновлення й вибуття сільськогосподарських машин і устаткування, тобто найбільш активної частини основних фондів, коливаються в межах відповідно 5—6 та 2—3% загального їхнього обсягу, а коефіцієнт економічного спрацювання досягає 50—55% загальної вартості. Парк діючого основного виробничого потенціалу містить майже третину фізично спрацьованих і технічно застарілих його одиниць. Саме цим передусім пояснюється невідкладне завдання прискорення й підвищення ефективності відтворення основних фондів, зростання технічного і технологічного рівнів використання засобів праці.

За сучасних умов слід запровадити і реалізувати такі головні напрями інтенсифікації відтворювальних процесів основних фондів:

— усебічне прискорення розвитку машинобудівного комплексу України, радикальна перебудова його структури з метою максимально можливого задоволення народногосподарського попиту на достатньо широку номенклатуру різних видів машин та устаткування, забезпечення виготовлення нових поколінь техніки і закінчених (технологічно зв'язаних) систем машин, розробка та організація виробництва тих знарядь праці, які раніше взагалі не виготовлялись або імпортувались з інших країн;

— зосередження зусиль різних галузей науки на пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу, форсованому розвитку передовсім наукомістких виробництв, істотному підвищенні техніко-організаційного рівня та соціально-економічної ефективності виробництва на аграрних підприємствах;

— докорінне поліпшення всієї організації робіт та економічного її обґрунтування на всіх стадіях відтворювального процесу (проекування — виробництво — розподіл — запровадження — експлуатація нової техніки);

— дотримання кожним сільськогосподарським підприємством власної стратегії технічного, організаційного та економічного розвитку; переорієнтація інвестиційної політики на максимальне технічне переозброєння й реконструкцію діючих виробничих об'єктів;

— різке збільшення масштабів вилучення з виробництва технічно застарілих і економічно мало-ефективних машин та устаткування, перехід від практики одиничної заміни спрацьованих знарядь праці до систематичного комплексного оновлення техніко-технологічної бази взаємозв'язаних

виробничих ланок підприємств;

— створення ринкового економічного механізму країни, спроможного забезпечити постійну зацікавленість усіх ланок управління виробництвом у здійсненні найбільш ефективних відтворювальних процесів і сприйнятті науково-технічних та організаційних новацій (нововведень).

Практична реалізація перелічених головних напрямів інтенсифікації відтворювальних процесів активної частини основних засобів потребує не лише інженерно-виробничої діяльності самих підприємств, а й мобілізації великих власних фінансових коштів. У повному обсязі вона можлива за умови передусім постійної державної підтримки, безпосередньої участі багатьох інститутів ринкової інфраструктури та іноземного капіталу.

Література:

1. Амбросов В.Я. Механізм ефективного функціонування агроформувань / В.Я. Амбросов // Економіка України. — 2006. — № 6. — С. 60—66.
 2. Бурковський І.Д. Ефективність використання основних виробничих засобів в аграрному секторі / І.Д. Бурковський // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 16—21.
 3. Білоусько Я.К. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 30—35.
 4. Дієсперов В.Н. Визначення ефективності в сільськогосподарському підприємстві / В.Н. Дієсперов // Економіка України. — 2007. — № 10. — С. 70—77.
 5. Підлесецький Г.М. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка // Економіка АПК. — 2005. — № 9. — С. 19—24.
 6. Петров В.М. Інноваційні пріоритети технічної політики в АПК / В.М. Петров // Економіка АПК. — 2007. — № 7. — С. 11—17.
 7. Трегубчук В.І. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В.І. Трегубчук // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 4—12.
 8. Шибанін В.С. Державна технічна політика у контексті оновлення і розвитку матеріально-ресурсних засобів аграрного виробництва в Україні / В.С. Шибанін // Економіка АПК. — 2004. — № 1. — С. 12—15.
 9. Гадецька З.М. Агентна модель групової системи підтримки прийняття рішень в економіці / З.М. Гадецька, М.Ф. Ус // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 7 (37). — С. 185—191.
 10. Наконечний С.І. Основні задачі інтелектуалізації методів і моделей економічної кібернетики та їх інформаційно-технологічне забезпечення / С.І. Наконечний, В.В. Витлінський // Моделі управління в ринковій економіці. — 2006. — № 2. — С. 51—53.
 11. Ситнік В.Ф. Системи підтримки прийняття рішень / Ситнік В.Ф. — К.: КНЕУ, 2004. — 298 с.
- Стаття надійшла до редакції 24.02.2010 р.